

NAPUŠTENI PROSTORI SRBIJE – PROBLEM ILI RESURS?¹

**Rajko Golić², Marko Joksimović³, Filip Krstić⁴,
Vladimir Malinić⁵, Marko Sedlak⁶**

Apstrakt: Ruralna depopulacija, koja je poslednjih decenija zahvatila brdsko-planinski deo Srbije, kao konačnu posledicu ima potpuno ili skoro potpuno gašenje seoskih naselja i stvaranje napuštenog prostora. Ovaj proces je najizraženiji u perifernim i pograničnim oblastima južne, jugoistočne i jugozapadne Srbije, ali se postepeno širi i na druge delove zemlje. Uzroci i posledice napuštanja su relativno dobro proučeni, ali perspektivama razvoja napuštenih prostora i mogućnostima korišćenja njihovih resursa nije poklonjena adekvatna pažnja. Prirodni i antropogeni resursi napuštenih prostora predstavljaju potencijal koji bi se, uz pravilno usmeravanje i planiranje, mogao iskoristiti u cilju budućeg društveno-ekonomskog razvoja. Uvidom u planske dokumente nacionalnih i lokalnih organa vlasti može se konstatovati da se razvoju ruralnih prostora deklarativno posvećuje značajna pažnja, ali u praksi je često drugačije. Centralizacija odlučivanja u nekim oblastima smanjuje nadležnosti lokalnih samouprava, koje, opterećene brojnim razvojnim problemima, skromna budžetska sredstva usmeravaju u perspektivnije delove ruralnog prostora, dok napušteni prostori ostaju marginalizovani i tretiraju se kao teret i problem, a ne kao resurs. Nema realnih izgleda da će se ovo stanje u skorije vreme značajnije promeniti. Iskorišćavanje resursa napuštenih prostora prepušteno je stihiji, inicijativi pojedinaca i preduzetnika, često uz konflikt interesa različitih aktera i nepoštovanje mera zaštite životne sredine.

Ključne reči: Srbija, depopulacija, napušteni prostori, lokalna samouprava, resursi

ABANDONED AREAS OF SERBIA – PROBLEM OR RESOURCE?

Abstract: Rural depopulation, which has affected the hilly and mountainous parts of Serbia in recent decades, has resulted in the complete or almost complete extinction of rural settlements and the creation of abandoned areas. This process is most pronounced in the peripheral and border regions of southern, southeastern and southwestern Serbia,

¹ Rad je rezultat istraživanja podržanog od strane Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, po Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada broj 451-03-34/2026-03/ 200091

² Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, Beograd, e-mail: rajko.golic@gef.bg.ac.rs, ORCID ID: 0000-0003-0636-0245

³ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, Beograd, e-mail: marko.joksimovic@gef.bg.ac.rs, ORCID ID: 0000-0003-0892-6943

⁴ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, Beograd, e-mail: filip.krstic@gef.bg.ac.rs, ORCID ID: 0000-0003-0896-0252

⁵ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, Beograd, e-mail: vladimir.malinic@gef.bg.ac.rs, ORCID ID: 0000-0002-1088-0123

⁶ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, Beograd, e-mail: marko.sedlak@gef.bg.ac.rs, ORCID ID: 0009-0007-1400-4749

but is gradually spreading to other parts of the country. The causes and consequences of abandonment have been relatively well studied; however, insufficient attention has been paid to the development perspectives of abandoned areas and to the possibilities of utilizing their resources. The natural and anthropogenic resources of abandoned areas represent a potential that, with appropriate guidance and planning, could be utilized for future socio-economic development. An analysis of planning documents of national and local authorities indicates that significant attention is declaratively devoted to rural development, but in practice it is often different. The centralization of decision-making in certain fields reduces the competencies of local self-governments, which, burdened by numerous development problems, direct their limited budgetary resources toward more promising parts of rural areas, while abandoned areas remain marginalized and are treated as a burden and a problem rather than as a resource. There are no realistic prospects that this situation will change significantly in the near future. The utilization of resources in abandoned areas is left to ad hoc practices and to the initiative of individuals and entrepreneurs, often accompanied by conflicts of interest among different stakeholders and by non-compliance with environmental protection measures.

Keywords: Serbia, depopulation, abandoned areas, local self-government, resources

UVOD

Ruralna depopulacija, koja je poslednjih decenija izražena u većem delu Evrope, kao konačnu posledicu ima potpuno ili skoro potpuno gašenje seoskih naselja i stvaranje napuštenog prostora. Ovaj proces je aktuelan u više evropskih zemalja i determinisan nizom uglavnom socioekonomskih faktora (marginalizacija poljoprivrede i sela, industrijalizacija, urbanizacija itd.). I dok su uzroci i posledice napuštanja ruralnog prostora u Evropi dobro proučeni i dokumentovani, perspektivama razvoja napuštenih prostora i mogućnostima korišćenja njihovih resursa nije poklonjena adekvatna pažnja. Dugo vremena ovi prostori su u praksi bili potpuno isključeni iz razvojnih planova lokalnog, regionalnog i nacionalnog nivoa. Čini se da ne postoje sistemski pristupi sprovođenju politike upravljanja napuštenim područjima (Joksimović, 2025). Tek poslednjih godina javljaju se ozbiljnija razmatranja o budućem tretmanu napuštenih prostora i mogućnostima revitalizacije njihovih resursa. Cilj ovog rada je analiza postojećeg tretmana napuštenih ili gotovo napuštenih ruralnih prostora u Srbiji na državnom i lokalnom nivou, i mogućnosti korišćenja njihovih resursa.

NAPUŠTENI PROSTORI U SRBIJI

Srbija spada u zemlje sa izraženim procesom ruralne depopulacije i širenja napuštenog prostora. Prva dva sela bez stanovnika registrovana su 1991. godine, a broj ovih sela se povećavao sa šest (2002), preko 13 (2011) na 22 (2022) (RZS, 2024). Međutim, ne mogu se samo sela bez stanovnika smatrati napuštenim, već u ovu kategoriju spadaju i ona naselja čiji broj stanovnika, gustina naseljenosti i prosečna starost ukazuju da je proces demografskog gašenja gotovo izvestan. Kao najmanja prostorna jedinica izdvajanja napuštenog prostora u Srbiji uzeta je katastarska opština. Katastarske opštine koje ispunjavaju tri uslova – manje od 20 stanovnika, gustina naseljenosti ispod 10 st./km² i prosečna starost veća od proseka u Srbiji (43,8 godina) – takođe se mogu smatrati napuštenim, jer nemaju ekonomsku i demografsku perspektivu: stanovništvo je malobrojno i staro, radna snaga gotovo da ne postoji, poljoprivredne površine zamenjuje prirodna vegetacija, a ekonomska aktivnost se odvija niskim intenzitetom (ekstenzivno korišćenje gazdinstava i bez tržišne orijentacije), ili uopšte ne postoji. Na osnovu navedene metodologije, prema popisu 2022. godine u Srbiji (bez KiM) postoji 370 naselja koja se mogu smatrati napuštenim. Zauzimaju površinu od 3.383,3 km² (3,82% teritorije Srbije, 4,36% teritorije Srbije bez KiM), a naseljava ih svega 3.459 stanovnika (0,05% stanovništva Srbije bez KiM). Prosečna starost je 62 godine, a gustina naseljenosti 1,02 st./km². Ovo je značajno povećanje u odnosu na 2011. godinu, kada je registrovano 197 napuštenih naselja na površini od 1.540,8 km² (Joksimović i dr., 2023).

Napuštena naselja su geografski koncentrisana u perifernim i pograničnim oblastima južne, jugoistočne i jugozapadne Srbije, ali se počinju javljati i u drugim delovima zemlje. U ovim pasivnim regionima osnovna demografska obeležja su veoma mala gustina naseljenosti, izrazito negativan prirodni priraštaj, izuzetno nizak natalitet i stadijum najdublje demografske starosti. Depopulacija je toliko uzela maha, da napuštena sela više nisu izolovane geografske tačke, već njihovi atari teritorijalno srastaju formirajući depopulacione klastere. Najviše napuštenih naselja je u Pirotskoj (83), Topličkoj (71), Pčinjskoj (70), Jablaničkoj (41), Raškoj (39), Zaječarskoj (22), Zlatiborskoj (15) i Nišavskoj (11) oblasti. Napušteni klasteri se javljaju na Staroj planini, Suvoj planini, Kukavici, Vidojevici, Pasjači, Radanu, Kopaoniku, Rogozni, Vlaškoj planini, Ruju, Oštrozubu, Čemerniku, Besnoj Kobili, Ruženu i Zlataru (Joksimović i dr, 2023). Zajednička odlika gotovo svih napuštenih naselja je položaj na velikoj nadmorskoj visini (prosečno 815 m n. v.), loša ili nepostojeća saobraćajna infrastruktura i teška pristupačnost.

POSTOJEĆI TRETMAN NAPUŠTENIH PROSTORA U SRBIJI

Tokom perioda socijalizma, u eri intenzivne industrijalizacije i urbanizacije, udaljena brdska i planinska sela bila su marginalizovana u pogledu infrastrukture, ekonomije i sociokulturne podrške. Njihovom razvoju nije posvećivano gotovo nimalo pažnje i finansijskih sredstava, i uglavnom su prepuštana sama sebi i posmatrana kao problem, a ne kao razvojni resurs (Drobnjaković & Spalević, 2017). Ništa se nije promenilo ni u trećoj deceniji 21. veka, jer i dalje nema dovoljno posvećenosti u pogledu upravljanja i iskorišćavanja resursa napuštenih područja u Srbiji. Razloge treba tražiti u nepovoljnim demografskim i ekonomskim uslovima u zemlji, opštem osiromašenju u periodu tranzicije, odsustvu i neefikasnosti državnih strategija i planova za revitalizaciju sela, nedostatku finansijskih sredstava i nedostatku interesovanja (Živanović et al., 2022).

Uvidom u planske dokumente nacionalnih i lokalnih organa vlasti – od Prostornog plana Srbije (2021-2035) i nacrtu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Srbije (2025-2035) do prostornih planova, akcionih planova, strategija razvoja i planova razvoja jedinica lokalne samouprave – može se konstatovati da se razvoju poljoprivrede i ruralnih prostora deklarativno posvećuje značajna pažnja, a ove oblasti ističu kao neki od ključnih razvojnih prioriteta. U planskim dokumentima često se navode konkretne mere i preporuke za ruralnu revitalizaciju, ali u mnogim slučajevima izostaje praktična primena, tako da te mere uglavnom ostaju „mrtvo slovo na papiru“. Stepen implementacije rešenja koja se predlažu je nizak. U većini strategija nije navedeno koji organ je nadležan za sprovođenje ciljeva, a nisu razvijeni ni indikatori za praćenje sprovođenja dokumenata (Tošić & Živanović, 2022). Dodatni problem je i to što planskim dokumentima napušteni prostori nisu prepoznati kao posebna kategorija, već se posmatraju integralno sa drugim ruralnim prostorima, i u takvom tretmanu zbog svojih ograničenja nikada nemaju prioritet, zbog čega ostaju bez razvojnih sredstava i projekata.

Savremene evropske politike ruralnog razvoja sve više se zasnivaju na principu „odozdo na gore“, koji podrazumeva široku participaciju, tj. učešće lokalnih vlasti i lokalnog stanovništva u procesu donošenja odluka i planiranju razvoja na lokalnom nivou (Tošić & Živanović, 2022). Polazi se od pretpostavke da lokalne vlasti i stanovništvo najbolje poznaju svoj kraj i njegove potencijale, pa prema tome mogu dati najbolje razvojne predloge i ideje. Međutim, za razliku od evropskih zemalja, gde je participacija građana u odlučivanju sve prisutnija, u Srbiji ona ima malu primenu, naročito u marginalizovanim brdsko-planinskim ruralnim prostorima. Tome doprinosi još uvek visok stepen centralizacije odlučivanja u državi, što dodatno smanjuje mogućnosti lokalnih samouprava da učestvuju u planiranju. Pristup „odozdo na gore“ nemoguće je primeniti u potpuno napuštenim selima, a u onima u kojima još uvek ima stanovništva veoma je otežan zbog starosti, tradicionalne nezainteresovanosti,

niskog stepena obrazovanja i otpora inovacijama. Tamo gde stanovništva nema ili je veoma malobrojno, nema ni lokalne zajednice koja može učestvovati u donošenju odluka. To stvara opasnost da je lokalna zajednica potpuno isključena iz planiranja razvoja napuštenih prostora, tj. da o njima odlučuju samo i isključivo spoljni (eksteritorijalni) akteri koji vode računa o svojim interesima, a ne o lokalnim potrebama.

Većina napuštenih prostora u Srbiji nalazi se u brdsko-planinskim opštinama sa brojnim teško rešivim demografskim i razvojnim problemima. Te opštine imaju status nerazvijenih jedinica lokalne samouprave i skromne budžete koji su nedovoljni da u značajnijoj meri pokrenu lokalni razvoj. U takvim uslovima one imaju vrlo malo mogućnosti da utiču na korišćenje napuštenih prostora, iako se u njihovim planskim dokumentima razvoj sela ističe kao prioritet. Opterećene brojnim razvojnim problemima, jedinice lokalne samouprave skromna budžetska sredstva usmeravaju u projekte koji se realizuju u opštinskim centrima i perspektivnijim delovima ruralnog prostora, dok napušteni prostori ostaju marginalizovani i tretiraju se kao teret i problem, a ne kao potencijal i resurs. Dodatni problem je i široko zastupljena pasivnost lokalne samouprave u procesu planiranja i upravljanja. Uglavnom ne postoji spremnost lokalnih vlasti da se posvete pitanju napuštenih sela ili onih sa veoma malim brojem stanovnika. Kad je u pitanju ruralna obnova, ekonomski nije opravdano ulaganje u ona naselja u kojima živi npr. nekoliko desetina starijih stanovnika (Tošić & Živanović, 2022). Državna ulaganja u infrastrukturu i sistem javnih službi ne postoje, jer takve aktivnosti nisu održive i profitabilne bez minimalne kritične mase, koja odavno ne postoji u napuštenim prostorima. U područjima bez stanovnika ili sa veoma malim brojem starijih osoba, nema ekonomskog opravdanja za ulaganje u poljoprivredu, komunalnu i saobraćajnu infrastrukturu i izgradnju javnih službi (Živanović et al., 2022).

RESURSI NAPUŠTENIH PROSTORA I MOGUĆNOST NJIHOVOG KORIŠĆENJA

Slično razvijenim evropskim zemljama, u Srbiji su faktori koji dovode do napuštanja ruralnih područja dobro proučeni, ali ima malo istraživanja koja se bave napuštenim prostorom kao resursom, tj. kao specifičnoj sredini koja ima određene društvene i ekonomske funkcije. Područja koja su demografski ugašena ili na ivici izumiranja postavljaju važnu dilemu za državne i lokalne vlasti i javno mnjenje u Srbiji: koje resurse poseduju i da li postoje objektivne i održive mogućnosti za njihovo korišćenje (Živanović et al., 2022). Iako pojedina naselja ostaju bez stanovnika, u njihovim atarima i dalje postoje prirodni i antropogeni resursi: poljoprivredno zemljište, šume, vode, mineralne sirovine, obnovljivi izvori energije, izgrađeni objekti itd. Ovi resursi predstavljaju potencijal koji bi se, uz pravilno usmeravanje i planiranje, mogao iskoristiti u cilju budućeg društveno-ekonomskog razvoja. Neki od njih (poljoprivredno zemljište, napušteni rudnici, građevinski objekti) predstavljaju svojevrsni ruralni braunfeld, koji se uz obnovu ili prenamenu mogu ponovo koristiti (Joksimović, 2025).

Međutim, da li će resursi napuštenih prostora biti korišćeni i na koji način, zavisi, između ostalog, od politike revitalizacije. U slučaju Evropske unije, politika revitalizacije napuštenih prostora prepoznaje četiri scenarija: 1. produktivizam (stimulisanje razvoja poljoprivrede u napuštenim ali visokoproduktivnim područjima), 2. neoliberalizam (odustajanje od bilo kakve državne podrške i prepuštanje resursa slobodnom tržištu i investitorima), 3. multifunkcionalizam (podrška diverzifikaciji ekonomije bez ulaganja u poljoprivredu), 4. revitalizacija ekosistema (prepuštanje ranije korišćenih površina spontanom zarastanju, uz zaštitu prirodnih dobara) (Dolton-Thornton, 2021). Primenjeno na postojeće stanje i činjenicu da praktično ne postoje nikakva državna ulaganja u napuštene prostore, u Srbiji su zastupljeni drugi i četvrti scenario (neoliberalizam i revitalizacija ekosistema).

Iako je poljoprivreda vekovni temelj ruralne ekonomije, ona danas nema prvenstvo u planovima razvoja napuštenih prostora. Uprkos prednostima kao što su očuvana životna sredina i mogućnost organske proizvodnje, revitalizacija poljoprivrede u napuštenim

prostorima Srbije za sada je nerealna, kako zbog geomorfoloških i pedoloških ograničenja i stanja putne infrastrukture, koja proizvodnju i plasman čine nekonkurentnim, tako i zbog nedostatka radne snage i starosne strukture preostalog stanovništva (Golić & Joksimović, 2022). Za sada nije bilo pokušaja sistemskog vraćanja poljoprivredi, tako da obradive površine i sela vezana za njih ostaju svojevrsan ruralni braunfeld (Joksimović i dr., 2024).

Zbog potencijalne profitabilnosti i tražnje na tržištu, u Evropi i svetu minerali su jedan od retkih resursa napuštenih prostora koji je prepoznat od strane nacionalnih kreatora politike (de Koning, Hobbis, McNeill & Prinsen, 2021). Tradicija rudarenja i zatvoreni rudnici postoje u većini napuštenih klastera Srbije, a glavni resursi su bakar, gvožđe, zlato, srebro, olovo, cink, uglj i nemetali. Zakonom o rudarstvu i geološkim istraživanjima iz 2015. godine lokalnim samoupravama oduzeto je ovlašćenje da izdaju dozvole za istraživanje ležišta mineralnih sirovina i prebačeno na Ministarstvo rudarstva i energetike. Ovom centralizacijom lokalne samouprave su lišene mogućnosti da utiču na ovaj segment lokalnog razvoja, a učešće građana u odlučivanju se smanjuje. Rudarske kompanije i istraživači minerala su time stavljeni u povoljniji položaj u odnosu na preostalo stanovništvo napuštenih delova Srbije. Ovakva liberalna i centralizovana politika upravljanja rudarstvom može stvoriti velike probleme za preostalo stanovništvo i stanje životne sredine, jer su depopulacioni klasteri stekli ekološku stabilnost koja bi otvaranjem rudnika bila narušena (Joksimović, 2025). Iako na osnovu socioekonomskih pokazatelja napušteni prostori deluju kao nepoželjne lokacije za rudarske kompanije, oni su u stvari izuzetno poželjni (Joksimović i dr., 2024), jer su daleko od očiju javnosti, a lokalnog stanovništva koje bi se protivilo eksploataciji nema ili je veoma malobrojno. Terenskim istraživanjima je utvrđeno da su istražni radovi za eksploataciju minerala započeti na više mesta u napuštenim delovima Srbije.

Demografski ispražnjeni prostori Srbije imaju značajan potencijal za korišćenje obnovljivih izvora energije. Međutim, praksa izgradnje mini hidroelektrana nije dala dobre rezultate sa planerskog i ekološkog stanovništva, jer su neke od njih građene u zaštićenim prirodnim dobrima, uz narušavanje životne sredine i sukob između investitora i ekoloških aktivista (što je na kraju dovelo do zabrane izgradnje ovih objekata u parku prirode „Stara planina“). Umesto toga, izgradnja solarnih i vetroelektrana mnogo je pogodnija, jer napušteni prostori raspolažu velikim površinama slobodnog nešumskog zemljišta na koje ne pretenduju drugi akteri, a ova postrojenja ispoljavaju manji uticaj na životnu sredinu. Uprkos tome, postoje primeri da se solarne elektrane grade u Vojvodini gde se zauzima plodno poljoprivredno zemljište, a napušteni prostori ostaju neiskorišćeni. Sve je više istraživanja sa ciljem da se otkriju najpogodnije lokacije za izgradnju solarnih i vetroelektrana u napuštenim prostorima u Srbiji (Joksimović & Golić, 2023; Malinić et al., 2025, itd.).

I pored značajnog urušavanja, u većini napuštenih sela Srbije postoje objekti koji bi se uz relativno mala ulaganja mogli adaptirati za različite namene (vikendice, hosteli, omladinski kampovi, lovački domovi itd.), naročito imajući u vidu da su u ovim naseljima nekretnine veoma jeftine. Međutim, dodela bespovratnih sredstava za kupovinu kuće i imanja za mlade koji planiraju da se nastane na selu, kao jedna od retkih aktivnosti koje su državne vlasti preduzele u cilju revitalizacije ruralnog prostora, nije u napuštena sela vratila stanovnike, jer su zainteresovani birali kuće u perspektivnijim delovima ruralnog prostora (Golić & Joksimović, 2022). Napuštene karaule duž granice Srbije sa Bugarskom su veoma interesantne, jer imaju kompletnu infrastrukturu i u dobrom su stanju. U drugim zemljama, regeneracija takvih objekata je usmerena ka pretvaranju u turističke smeštajne objekte ili naučnoistraživačke baze (Joksimović, 2025), ali u Srbiji su još uvek uglavnom neiskorišćene.

Scenario razvoja koji se uočava kod nekoliko depopulacionih klastera Srbije je zaštita prirode i revitalizacija ekosistema, kao svojevrsna suprotnost prepuštanju prostora neoliberalnom tržištu i investitorima. Zbog svog geografskog položaja i minimalnih antropogenih uticaja, napušteni prostori su uglavnom ekološki visokovredni predeli u kojima se ekosistemi vraćaju prirodnom stanju. Dugoročna ekološka stabilnost dovela je do zaštite

određenih prirodnih celina, koja se u potpunosti ili delimično nalaze unutar napuštenih klastera (parkovi prirode „Stara planina“ i „Radan“, predeli izuzetnih odlika „Ozren–Jadovnik“ i „Vlasina“, specijalni rezervat prirode „Jerma“, itd.). Zakonskom zaštitom napuštenih prostora država je formalno uvela zabranu eksploatacije minerala i drugih aktivnosti koje degradiraju životnu sredinu, ali se uprkos tome izdaju dozvole za istraživanja i potencijalnu eksploataciju mineralnih sirovina u zaštićenim prirodnim dobrima, što je u suprotnosti sa proklamovanim ciljevima i zakonima o zaštiti prirode. Konflikti između investitora na jednoj strani, i upravljača prirodnih dobara, ekoloških aktivista i preostalog stanovništva na drugoj, gotovo su izvesni. Usklađivanje interesa investitora sa ekološkim standardima predstavljaće jedno od ključnih pitanja vezanih za korišćenje resursa napuštenih prostora Srbije.

ZAKLJUČAK

Napušteni prostori u Srbiji predstavljaju izazov za održivo upravljanje resursima, demografsku politiku i bezbednost na svim nivoima upravljanja u zemlji (Joksimović, 2025). Osim objektivnih ograničenja, to je posledica višedecenijske nebrige državnih i lokalnih vlasti, koje su demografski pasivne ruralne prostore isključivale iz svih razvojnih planova i ulaganja. Iako je 2020. godine formirano Ministarstvo za brigu o selu, stiće se utisak da ono nije učinilo ništa na revitalizaciji napuštenih ruralnih prostora.

Na osnovu sadašnje prakse države i jedinica lokalne samouprave, ekonomska revitalizacija napuštenih prostora nije realna, a čak i delimična demografska obnova gotovo je nemoguća. Broj stanovnika i starosna struktura u napuštenim naseljima ukazuju na činjenicu da buduće aktiviranje resursa ovih prostora mora isključiti sve radno intenzivne delatnosti (Golić & Joksimović, 2022). Zbog brojnih ograničenja, poljoprivreda više ne može biti temelj razvoja napuštenih prostora. Mineralne sirovine su bez sumnje tržišno najatraktivniji resurs napuštenih prostora Srbije, što potvrđuje zainteresovanost investitora, ali je njihovo korišćenje povezano sa problemima poput poštovanja zakona, zaštite životne sredine i nedostatka radne snage (u slučaju otvaranja rudnika, bilo bi neophodno dovesti radnike iz drugih regiona). Sa stanovišta ekologije i radne snage, najprihvatljiviji resurs je korišćenje obnovljivih izvora energije (solarna i energija vetra). Adaptacija postojećih objekata za različite namene, kao i razvoj turizma, šumarstva i aktivna zaštita prirode, takođe su potencijalne mogućnosti.

Upravljanje resursima napuštenih prostora treba da bude stimulirano od strane državnih i lokalnih vlasti, kroz uključivanje zainteresovanih aktera, obezbeđivanje uslova da preostalo stanovništvo participira u donošenju odluka i poštovanje svih zakonskih odredbi o zaštiti životne sredine. Međutim, još uvek nema naznaka da će lokalne i državne vlasti posvetiti više pažnje ovim pasivnim i ranjivim prostorima. Iskorišćavanje resursa napuštenih prostora prepušteno je stihiji, inicijativi pojedinaca i preduzetnika, često uz konflikt interesa različitih aktera i nepoštovanje mera zaštite životne sredine.

LITERATURA

- De Koning, J., Hobbis, S.K., McNeill, J. & Prinsen, G. (2021). Vacating place, vacated space? A research agenda for places where people leave. *Journal of Rural Studies*, 82, 271-278. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.026>
- Dolton-Thornton, N. (2021). Viewpoint: how should policy respond to land abandonment in Europe? *Land Use Policy*, 102, 105269. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105269>
- Drobnjaković, M & Spalević, A. (2017). Naselja Srbije. U: M. Radovanović (ur.) *Geografija Srbije* (str. 566–612). Posebna izdanja, knj. 91. Beograd: Geografski Institut „Jovan Cvijić“ SANU.

- Golić, R. & Joksimović, M. (2022). Napuštena sela Srbije: studija slučaja sela Vukojevac (Opština Kuršumlija). U: V. Šećerov, D.S. Đorđević, Z. Radosavljević, M.R. Jevtić (ured.) *Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja* (str. 241–248). Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.
- Joksimović, M. (2025). Natural resource management in depopulated regions of Serbia – birth of rural brownfields or final abandonment. *Land*, 14(2), 403. <https://www.mdpi.com/2073-445X/14/2/403>
- Joksimović, M., Gajić, M., Vujadinović, S., Šabić, D., Golić, R., Krstić, F., Malinić, V. (2024). Upravljanje resursima u depopulacionim klasterima Srbije. U: V. Šećerov, I. Ratkaj & D. Šantić (ured.) *VI kongres geografa Srbije sa međunarodnim učešćem. Quo vadis – kuda ide geografija? Zbornik radova, knj. 1* (str. 280–288). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.
- Joksimović, M. & Golić, R. (2023). Obnovljivi izvori energije u depopulacionim regijama Srbije. U: D. Filipović, V. Šećerov, D.S. Đorđević (ured.) *Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine* (str. 225–233). Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.
- Joksimović, M., Golić, R., Krstić, F., Malinić, V., Vujadinović, S., Šabić, D., Gajić, M., Nikolić, O., Momčilović Petronijević, A. & Nikolić, V. (2023). Depopulacioni klaster – naselja sa 20 i manje stanovnika u Srbiji. *Demografija*, 20, 99–117. doi: 10.5937/demografija2320099J
- Malinić, V., Durlević, U., Brašanac-Bosanac, L., Novković, I., Joksimović, M., Golić, R., & Krstić, F. (2025). A hybrid fuzzy AHP–MULTIMOORA approach for solar energy development on rural brownfield sites in Serbia. *Sustainability*, 17(17), 7988. <https://doi.org/10.3390/su17177988>
- RZS (2024). *Uporedni pregled broja stanovnika i domaćinstava po popisima 1948–2022*. Beograd: Republički zavod za statistiku (RZS). Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20240222-uporedni-pregled-br-stanovnika-i-domacinstava/?a=0&s=09> (Pristupljeno: 27. februara 2026.)
- Tošić, B. & Živanović, Z. (2022). Ruralno planiranje na lokalnom nivou u savremenom evropskom kontekstu – da li je koncept „pametna sela“ realna mogućnost u Srbiji? U: V. Šećerov, D.S. Đorđević, Z. Radosavljević, M.R. Jevtić (ured.) *Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja* (str. 207–215). Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.
- Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima. *Službeni glasnik RS*, 101/2015, 95/2018, 40/2021.
- Živanović, V., Joksimović, M., Golić, R., Malinić, V., Krstić, F., Sedlak, M., & Kovjanić, A. (2022). Depopulated and abandoned areas in Serbia in the 21st century – from a local to a national problem. *Sustainability*, 14(17), 10765. <https://doi.org/10.3390/su141710765>